

Könyvtárközi kölcsönzés – elektronikus dokumentumküldés*

Beszámolóm első részében szeretnék megosztani Önökkel néhány – a tevékenységünkkel (az OSZK Könyvtárközi Kölcsönzés Osztályának tevékenységéről van szó) kapcsolatos – információt. Eközben érintek olyan részleteket is, amelyekben kérem segítő együttműködésüket.

Ezután foglalkozom a hazai és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés általunk tapasztalt tendenciáival, érintve a finanszírozás és az árak néhány kérdését is.

Végül pedig ismertetem az elektronikus dokumentumküldés általunk tervezett változatait.

I.

1999-ben a hozzánk érkezett könyvtárközi kölcsönzési megrendelések száma 11 500 volt, ez az előző évhez képest 18%-os növekedést mutat. Az iktatott kérelmek 60%-a kölcsönzésre, 40%-a dokumentumokról vagy azok részéről készítenő másolatokra irányult.

Formai hiányosságok miatt kénytelenek voltunk visszaküldeni 150 kérést. Azért ilyen keveset, mert a visszaküldést tényleg csupán kirívó esetekben gyakoroljuk, például ha nem szerepel a kérő könyvtár neve és címe, a pecsét, az aláírás, sőt a kért dokumentum leírása is hiányzik a kéréslapról. Felhívjuk a kollégák figyelmét, hogy a hagyományos kéréslap pontos és hiánytalan kitöltésének ellenőrzésére a jövőben még nagyobb figyelmet fordítunk. Kérjük, ne küldjenek kézzel kitöltött kéréslapot!

Nem tudunk elfogadni olyan kéréslapot sem, amelyhez lista van tűzve, és ezen szerepelnek a kért dokumentumok leírásai. Kérjük, hogy minden egyes kért dokumentumra külön kéréslapot töltsenek ki. Ha ugyanabból a dokumentumból kérnek több másolatot, akkor ez több kérésnek minősül.

Ha nem derül ki a kéréslapról, hogy milyen szolgáltatásra tartanak igényt (kölcsönzés vagy másolat), akkor ezt a kérést is kénytelenek vagyunk visszaküldeni. Minden kérésen szerepeltetni kell, hogy az adott szolgáltatást kérik-e külföldről vagy sem.

Külön szeretnék szólni az e-mailen érkezett kérésekről. Az e-mailt mi pillanatnyi megoldásnak tartjuk, tehát ha valaki kifogyott a hagyományos kéréslapokból, nincs frógépe, és a kérése elképzelhetetlenül sürgős.

Az e-mailen érkezett kérésnek ugyanúgy tartalmaznia kell minden adatot, mint a hagyományos kéréslapnak, minden egyes kérésnél külön-külön.

---

* Elhangzott a Könyvtárközi Kölcsönzés Konzultatív Tanácskozásán 2000. október 10-én.

Kérés-nyilvántartásunk sokoldalú visszakeresést tesz lehetővé, így általában nem okoz gondot a kérésekkel kapcsolatos érdeklődések megválaszolása. Mégis a kérő könyvtárnak saját érdeke, hogy a kéréseit azonosítóval lássa el, és róluk nyilvántartást vezessen.

Webes kéréslapunk rövid idő alatt „polgárjogot nyert”. Tavaly a kérések 35%-a érkezett weben, ebben az évben pedig már kb. 60%-a.

A belföldi regisztrált partnerek száma 151, a külföldieké 28, a teljes szám 179.

A belföldi kérő partnerek alkotják a webes kérők 84%-át, 16% a külföldiek aránya.

A belföldi partnerek megoszlása a következő: állami egyetemek központi könyvtárai (15), állami egyetemek kari, intézeti, tanszéki könyvtárai (25), nem állami egyetemek könyvtárai (3), főiskolai könyvtárak (19), országos szakkönyvtárak (3), önálló kutatóintézetek könyvtárai (8), akadémiai kutatóintézetek könyvtárai (19), megyei könyvtárak (14), városi és községi könyvtárak (19), múzeumi könyvtárak (4), gazdálkodó szervezetek műszaki könyvtárai (12), megyei kórházak orvosi könyvtárai (1), állami intézmények, hivatalok (7), alapítványok (2).

A külföldi partnerek országokénti megoszlása a következő: Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Csehország, Észtország, Hollandia, Horvátország, Kanada, Lengyelország, Németország, Olaszország, Oroszország, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia. Németországból 5 partner, az USA-ból pedig 4 partner regisztráltatta magát.

Azon könyvtáraknak, amelyek rendszeresen sok kérést küldenek, feltétlenül érdemes regisztráltatniuk magukat a webes kéréslap használatához. Kollégáim szívesen adnak segítséget mindenkinek, aki mostantól szeretné ezt a szolgáltatásunkat igénybe venni.

A hagyományossal szemben mind a webes kéréslapnak, mind pedig a hozzá kapcsolódó szolgáltatásnak kétségtelen előnyei vannak. Már az indulásnál ki lehet küszöbölni a papírformátumot, gyorsan és zökkenőmentesen lehet a kéréseket feladni, visszaigazolást kapnak róluk, és eddigi kéréseiket is megtekinthetik 30 napon belül.

Néhány megjegyzés ehhez a szolgáltatáshoz: a webes kéréslap szerzői és címsorát szíveskedjenek úgy kitölteni, hogy az érdemi információ elférjen rajta. 100 karakter jön át a nyilvántartásunkba, ez – úgy véljük – elegendő.

Az esetek nagy részében ez így is van, gond leginkább a konferenciakéréseknél jelentkezik. A Proc., Conf., Symp. rövidíthető, így a konferencia témája is ráfér a kéréslapra.

A kéréslap kitöltésekor gondoljanak arra, hogy az adatok változatlanul jönnék át az iktatórendszerünkbe, tehát lehetőleg úgy írják be, hogy a besorolási adatokkal kezdjék (pl. a szerző vezetéknevével), a címből elhagyható a kezdő névelő.

Ha az e-mailjük megváltozott, kérjük, haladéktalanul jelezzék, hogy a módosítást és az újabb exportálást minél hamarabb elvégezzessük.

Természetesen bármikor előadódhat olyan hiba, amelynek következtében akár a webes kérés nem érkezik meg hozzánk, akár a visszaigazolás Önökhöz. Ezért kérjük, ha bármilyen rendellenességet észlelnek, azonnal jelezzék. Az elmúlt hetekben volt rá példa, hogy a kérések megérkeztek, de a visszaigazolások nem mentek ki a kérőknek. Ekkor is van mód arra, hogy kéréseiket megtekintsék, de vigyázat: nem a feladás után rögtön, hanem csak 1-2 nap elmúltával. A rendszer ugyanis úgy van

beállítva, hogy a reggel 9 óráig beérkező kéréseket küldi át az osztályunkra, tehát a későbbieket csak másnap iktatjuk.

Tavaly hazai lelőhelyre továbbítottunk, ill. hazai lelőhely hiányában a kérőknek visszaküldtünk 4000 belföldi kérést. A belföldön maradó kérések az iktatott kéréseknek kb. 40%-át teszik ki.

A belföldi lelőhelyre továbbított belföldi kérésekről mintavétellel készítettem egy havi statisztikát. Egy hónap alatt összesen 279 kérést továbbítottunk 74 könyvtárba. A könyvtárak megoszlása: 7 budapesti és 10 vidéki állami egyetem központi könyvtáraihoz továbbítottuk a kérések 40%-át, 8 országos szakkönyvtárba a kérések 30%-át, 5 megyei könyvtárhoz a kérések 2%-át, ez összesen 72%-ot jelent.

A fennmaradó 28% a következőképpen oszlik meg: állami egyetemek 13 kari, intézeti, tanszéki könyvtára 8%, 7 akadémiai intézet 5%, 7 egyéb kutató intézet 4%, 2 nem állami egyetem könyvtára 4%, 6 múzeumi könyvtár 4%, 3 főiskolai könyvtár 1%, 2 gazdálkodó szervezet műszaki könyvtára 1%, 1 egyházi gyűjtemény 1%.

Számunkra ebből az a tanulság szűrhető le, hogy a könyvtárközi kölcsönzés nem nélkülözheti a legkülönbözőbb, kisebb és nagyobb hazai könyvtárak átlományában rejlő információs erőforrásokat.

II.

Külföldre több mint 7000 kérést továbbítottunk, a belföldi kérések 60%-át. A külföldre továbbított kérések 65%-a kölcsönzési, 35%-a másolati kérés.

A kérések nyomán csaknem 6000 dokumentum érkezett be az országba rajtunk keresztül, így a teljesült kérések aránya csaknem 80%-os. Kétségtelen különbség van a kölcsönzések és a másolatok teljesülési aránya között, az előbbieké 78%-os, az utóbbiaké 85%-os.

Legfontosabb külföldi partnereink Németország (onnan érkezett a dokumentumok 51%-a), Nagy-Britannia (25%), végül az USA és Kanada (10%).

On-line keresési és rendelési hozzáférésünk van Németországban a DBI-Link szolgáltatással, amely kölcsönzésre és másolatrendelésre is kiterjed. A teljesítés könyvek küldésénél postai, másolatküldéskor pedig hagyományos postai és faxos. A Subito nevű szolgáltatás elvileg szintén tartalmazza mind a könyvkölcsönzést, mind a folyóiratokból történő másolatszolgáltatást. Sajnos számunkra csak az utóbbi érhető el egyelőre. A Subito teljesítése viszont igen sokféle, hagyományos postai küldéstől a faxon át az elektronikus küldésig (e-mail, aktív és passzív ftp) terjed. Mi az aktív ftp-t favorizáljuk: apróbb problémákkal, de általában igen gyorsan és zökkenőmentesen működik.

Sajnos ez év szeptember 1-je óta a német másolatszolgáltatás ára jelentősen emelkedett. Ennek oka az, hogy a kiadók, amelyek eddig lemondtak a szerzői jogdíjról, szeptember 1-je óta minimum 10 márkát kérnek a német könyvtáraktól másolatokért. Ennek megfelelően a Németországból érkező másolatok ára kb. nettó 3500 Ft, ehhez járul a 25% ÁFA, amit nekünk kell a számlára rátennünk. Az alapár 20 oldalra vonatkozik.

A Németországból érkező kölcsönzött dokumentumok ára 2000–3000 Ft között mozog.

A kölcsönzés valós árának a hazai megrendelők csak a töredékét fizetik, ezt szeretném tudatosítani az érdekeltekkel. A minisztériumnak köszönjük a támogatást. Úgy véljük, a finanszírozás jó célra megy, hiszen olyan külföldi dokumentumokba tudnak a hazai felhasználók betekinteni, amelyek más módon itthon nem hozzáférhetők.

On-line keresési és rendelési hozzáférésünk van a régi jó BLDSC-vel is. Az általuk szolgáltatott kölcsönzés meglehetősen drága, csaknem 6000 Ft/dokumentum, ezért igyekszünk elkerülni, ha lehet.

A határidő-hosszabbítás majdnem 900 Ft, a háttérkeresés kb. 1800 Ft.

A másolatszolgáltatás terén viszont pozitív fejleményről számolhatunk be: a korábbi 10 oldalas alapár helyett a BL bevezette a terjedelmkorlátozás nélküli alapárat, amely valamivel magasabb ugyan, mint régen (több mint 3000 Ft nettó), de a nagy terjedelmű másolatkéreseknel feltétlenül előnyös. A faxos teljesítés kb. 4300 Ft, a sürgős teljesítés kb. 9000 Ft.

A BL-nél lehetséges a másolat elektronikus teljesítése is Ariel formátumban. Az Ariel elektronikus dokumentumtovábbító rendszer, gyors, és kifogástalan minőségű másolatot garantál. És itt most tennék egy kis kitérőt, röviden szólnék az Arielről. A kereskedelemben kapható PC-vel, nyomtatóval és szkennelvel, valamint az Ariel szoftver segítségével cikkeket, fotókat és egyéb dokumentumokat szkennelhetünk, és ezeket az elektronikus dokumentumokat elküldhetjük a világ bármely részén levő Ariel munkaállomásra ftp vagy e-mail formájában. A címzett a dokumentumot a nyomtatójával kinyomtathatja. Az Ariel előnyei: gyorsabb, mint a fax, adatvesztés nélküli, kifogástalan minőségű dokumentumot eredményez, az interneten általánosan alkalmazott FTP (internet file transfer protocol) és MIME (multipurpose internet mail extensions) e-mail szabványokat használja, felhasználóbarát Windows 95 interfész sok on-line helppel, a háttérben dolgozik, mialatt más munka is végezhető, többféle nyomtató és szkennelvel használható, az adatokat a gyorsabb továbbítás érdekében tömöríti, egyidejűleg fogad és küld, sikertelenség esetén automatikusan többször újra megkísérli a küldést, egyszóval jelentősen növeli a könyvtárközi dokumentumszolgáltatás gyorsaságát, javítja a szolgáltatás minőségét.

Az Ariel mind Európában, mind a többi kontinensen igen elterjedt. A felhasználók száma szerte a világban kb. 1000. Használja a British Library Document Supply Centre, a Boston Spa, Anglia és az OCLC keretében szolgáltató könyvtárak túlnyomó része.

Magyarországon az MTA könyvtárai, az OMIKK, az OSZK, a Debreceni Egyetem Általános Orvosi Kar Könyvtára és a Pécsi Egyetem Általános Orvosi Kar Könyvtára használja rendszeresen.

Az Ariel a Research Libraries Group bejegyzett terméke. A Research Libraries Group több mint 150 kutató intézmény nonprofit egyesülete, címe 1200 Villa Street, Mountain View, CA 94041-1100 USA.

Az Ariel szoftverrel kapcsolatos legfrissebb információ a <http://www.rlg.org/ariel.html> címen található. E-mail: ariel@aslan.rlg.org. Jelenleg a 2.2 verzió fut, jövőre bocsátják ki az új 3. verziót.

Az Ariel szoftverhez szükséges környezet: Windows 95 vagy WindowsNT, CPU 80486, 66 MHz vagy még gyorsabb, Pentium ajánlott, 16 MB RAM vagy ennél több, WindowsNT-nél 32 MB RAM, internet-hozzáférés, FTP használatakor

a PC-nek legyen állandó IP címe, a használandó lézernyomtató és szkennel legyen Windows-kompatibilis (Canon, Fujitsu vagy HP).

A szoftver ára: teljes csomag (dokumentumküldésre és -fogadásra egyaránt alkalmas) 895,- USD; fogadó verzió (csak a kapott dokumentumok fogadására, nyomtatására alkalmas, küldeni nem tud) 189,- USD.

Sajnos azonban a BL nem EU-tagország kérés esetén külön szerzői jogdíjat számol föl, melynek összege a folyóirattól függ, 900 és 4000 Ft között mozog.

Az amerikai kontinensen változatlanul jó kapcsolatot ápolunk az Egyesült Államok és Kanada könyvtáraival. Mind kölcsönzést, mind másolatot szolgáltatnak. A kölcsönzés ára 3000 és 9000 Ft között van. Sajnos még mindig előfordul, hogy a könyveket felszítani postával adják föl, ami lényegesen növeli a teljesülési időt.

A másolati díj 3800 Ft-nál kezdődik, a maximum 9000 Ft nettó. A másolatot általában Ariellel küldik, ezzel jelentősen növelhető a szolgáltatás gyorsasága. Az Aricles és a hagyományos postai küldés díja között nincs jelentős különbség.

További fontos partnerünk Oroszország, Svédország, Franciaország, Ausztria és Hollandia. Ez utóbbiról szeretnék röviden szólni, mivel a holland központi katalógushoz való on-line hozzáférés jogát szereztük meg legutoljára. A holland kapcsolat a PICA-val igen nehezen, 3 éves munkánk nyomán jött létre. A rendszer kb. 400 holland könyvtár 12 millió könyvről és 500 000 periodikumáról tartalmaz bibliográfiai és lelőhely-információt. A kölcsönzési díj 1000 Ft vagy 3800 Ft attól függően, hogy a lelőhely mennyi idő alatt teljesít. A másolatok ára kb. 2000 Ft/7 oldal, az e feletti oldalszámnál 240 Ft/oldal, kis könyvtáraknál ez az ár feleződik, ők viszont lassabban teljesítenek.

Úgy vélem, már ennyiből is kiderült, mennyi keresés és mérlegelés előz meg egy-egy külföldi bekérést.

Általánosságban azt tűztük célként magunk elé, hogy szeretnénk mindenkor az olcsóbb szolgáltatást igénybe venni, ha erre mód van, és ha a kérés könyvtár nem preferál a kéréssel kapcsolatban egyéb szempontokat. Azt azonban tudomásul kell venni, hogy az olcsóbb szolgáltatás általában lassúbb, és kevesebb fajta teljesítést ajánl fel, mint a drágább. Ingyenes szolgáltatás ma már csak elvétve fordul elő.

A teljesülési időt befolyásolni sajnos nem áll módunkban.

Nemrégiben tettünk lépéseket a francia kapcsolat teljessé tételére. A francia felsőoktatási könyvtáraknak ugyanis igen jó állománya van, a lelőhelyek rendszeren szolgáltatnak. Sajnos az on-line keresésen túl a rendelési modulhoz még nincs hozzáférésünk. Egyelőre elutasítottak, de nem adjuk föl.

A nemzetközi forgalomról összegzésképpen elmondható, hogy bár az IFLA által a 70-es években kialakított irányelvek változatlanul érvényben vannak (az UAP programra utalnék), a távoli adatokhoz való hozzáférés a nemzetközi forgalmat jelentősen módosította: az on-line hozzáférés térhódításával az egyes országok nemzeti dokumentumtermésével kapcsolatos kötelezettségvállalás háttérbe szorult. Helyette a konkrét adatbázisban azonosított, konkrét lelőhelytől (lelőhelyektől) kérhető dokumentumra helyeződött át a fő hangsúly, függetlenül a dokumentum megjelenési adataitól.

Magyarország, amely szeretne fölzárkózni Európa fejlettebb részéhez, nem nélkülözheti a könyvtárközi kölcsönzés által kiépített nemzetközi kapcsolatokat. Ezek feltétele a korrekt, megbízható partnerség vállalása. Ennek mindkét irányban

kell működni. A külföldi szolgáltatók fizetési feltételeit teljesíteni kell, be kell tartani a kölcsönzési határidőt, és példát kell mutatnunk a hungarikumok szolgáltatásában.

Tavaly külföldre több mint 700 dokumentumot küldtünk a kérőknek. Legfontosabb kérő országok: Németország, Ausztria, Szlovákia, Olaszország, Nagy-Britannia, az USA, Hollandia és Csehország.

A 141 kölcsönzés majdnem felét, 60 dokumentumot az ODR-en keresztül kértük be a tagkönyvtáraktól.

Elsősorban Szegedet és Debrecent szeretném kiemelni, de természetesen mindenkinek köszönjük az együttműködést.

Ugyancsak köszönjük a múzeumoknak és az egyházi gyűjteményeknek a szolgáltatást, továbbá mindenkinek, aki dokumentumot küld, mivel az OSZK nem kölcsönözheti a sajátját, vagy akinek olyasmí van az állományában, amire igény mutatkozik, de nekünk nincs meg.

A jövőben is számítunk elkötelezettségükre.

Ami minket illet, mind a belföldről külföldre, mind a külföldről belföldre történő kérés- és dokumentumközvetítést szeretnénk egyre gyorsabban és gördülékenyebben lebonyolítani, beleértve azt is, hogy e tevékenység finanszírozása akadálymentes legyen még akkor is, ha a postaköltség-visszatérítés csak utólag történik meg.

III.

Az OSZK saját állományából csaknem 2000 dokumentumot szolgáltatunk. Mivel a nemzeti könyvtár csak olyan dokumentumot kölcsönöz eredetiben, amely nem hungarikum, ezek túlnyomó része másolat.

Az állományunk iránti érdeklődés töretlen. Az Amicus adatokkal való feltöltése ezt az érdeklődést bizonyára még fokozza majd. Nagy számban kérnek ismételt ugyanazon régi dokumentumok egészéről vagy részéről másolatot. Ezek nagy része csak a mi állományunkban van meg. Jelenleg a kérésfeljesítés úgy történik, hogy azokról a dokumentumokról, amelyek a mi gépünkkel másolhatók, mi készítünk xeroxot, amelyek pedig nem másolhatók, a Fotólabor készít mikrofilmet, ill. Canon-másolatot (vagyis mikrofilmről készített xeroxot).

Kérjük, lehetőleg már a kérés indításakor tüntessék föl, hogy elfogadják-e a drágább másolatot is, ha az eredeti dokumentum a mi gépünkkel nem másolható. A kétféle másolat közötti árkülönbség ugyanis jelentős: az A4-es xerox ára 15 Ft, az A3-é 22 Ft, az A4-es Canon-másolat ára 40 Ft, az A3-é pedig 60 Ft. Ehhez járul a 25% ÁFA és a postaköltség.

Tervünk szerint ezt a következőképpen szeretnénk bővíteni. A megrendelt dokumentumokról digitális változatot készítünk, ezeket az állományokat visszakereshetővé tesszük, és ha erre igény mutatkozik, elektronikusan szolgáltatjuk. A szolgáltatás módja lehet ftp, e-mail, Ariel, és egy még csak tervezett változat.

Már a kérés indításakor megjelölheti a kérő, hogy az elektronikus küldés melyik változatát tudja fogadni.

Kürti Lászlóné